

De danske tofarvede Christian X frimærker 1918-1933

2

Om årsagerne til fremstillingen af de tofarvede frimærker

Det nye mærke blev altså en tofarvet udgave af Chr. X udgaven, der første gang udkom i 1913 (5 øre grøn, 10 øre rød, 15 øre violet, 20 øre blå, 25 øre brun, 35 øre orange, 50 øre vinrød).

Med lov af 28. september 1918 blev en række indenlandske posttakster sat op med virkning fra 1. januar 1919.

I Danske Breve II, s. 86 hedder det: »Med de mange forskellige takster, der efterhånden forelå, bestemte Postvæsenet sig til efterhånden at lade de ensfarvede Chr. X mærker afløse af tofarvede«.

I »The Postage Stamps of Denmark 1851-1951« anfører J. Schmidt Andersen, at det var „*variationer i taksten for pakker, der nødvendiggjorde udsendelsen af nogle ekstra højere værdier, først 30 og 40 øre, så 60 øre og til sidst 70 og 90 øre. I tilgift besluttede postkontoret, at i fremtiden skulle alle værdier over 20 øre og under 1 krone bogtrykkes i 2 farver, og de bragte 25, 35 og 50 øre i overensstemmelse med denne nye politik*“.

Der er ingen steder nærmere henvisning til, hvornår og hvordan beslutningen blev taget. Men det har sandsynligvis været i umiddelbar forbindelse med ændringen af postloven d. 28. september 1918. Og arbejdet med de nye frimærker er derfor næppe startet for denne dato.

I den omtalte skrivelse af 26. oktober 1921, der er udarbejdet som et svar på folketingsmand Lous udtalelser i Folketinget og i forarbejderne til denne skrivelse, som alle findes i Generaldirektoratets hovedarkiv, støder vi på de eneste officielle forklaringer på, hvorfor de tofarvede frimærker udkom. Vi citerer fra et af forarbejderne, dvs. skrivelse af 21. oktober 1921, som er udarbejdet af R. Nielsen:

”I Anledning af Hr. Folketingsmand Lou's Udtalelse i Folketinget den 17/10 21 (Rigsdagstid. sp. 250-253) angaaende Postvæsenet skal man oplyse følgende.

Den 1. Junj 1918 traadte den nye mellemskandinaviske og 1. januar 1919 nye indenrigske Posttakster i Kraft. Disse Takster krævede en ret betydelig Forøgelse af Frimærkeværdiernes Antal, og for at skaffe de fornødne Variationer i Farverne maatte man forlade det hidtidige Princip med udelukkende eenfarvede Frimærker og gaa over til dels eenfarvede, dels tofarvede Frimærker. Da eenfarvede selvfølgelig er billigere at fremstille end tofarvede, valgte man eenfarvede for de mere

gængse (1-20 øre) og tofarvede for de mindre gængse Værdier (højere Øreværdier).

Imidlertid bevirkede senere Takstforhøjelse en stærk forøget Brug af tofarvede Mærker, og man fandt det derfor rettest - for at mindske Fremstillingsomkostningerne - at forandre de stærkest benyttede Værdier af de tofarvede Frimærker (fra 25-60 Øre) til eenfarvede.

Dette kunde man gøre nu, fordi flere af de lavere Værdier samtidig bortfaldt, og man derved kunde benytte de saaledes ledigblevne Farver.

Det er imidlertid ikke blot Farverne, der skaffer Variationerne, man maa ogsaa tage forskellige Typer til Hjælp. For danske Postfrimærker findes 2 Hovedtyper, Bølgelinjetypen for de lavere Værdier og Kongetypen for de højere Værdier. Den foran omtalte Udvidelse af de eenfarvede Mærker krævede, at flere Værdier overførtes fra Kongetypen til Bølgelinjetypen.

Genforeningen skabte 10, 20 og 40 Øres Mærker i særlig Tegning, Initiativet til Genforeningsmærket udgik ikke fra Postvæsenet, men man imodekom et fra forskellige Sider fremsat Ønske om paa denne Maade at fejre denne nationale Begivenhed.

Senere bevirkede Verdenspostforeningens Beslutning om Ændring i 10, 25 og 40 Øres Frimærker til grøn, rød og blåa Farve en yderligere Farveomlægning, hvortil der allerede var taget Hensyn ved Planlæggelsen af den sidst approberede Serie”.

De nye frimærker bliver omtalt i OM. 57 af 26.11.1918:

”Indtil nærmere Meddelelse fremkommer om, hvilke nye Frimærkeværdier, der udstedes som Følge af Lov nr. 518 af 28. september 1918 om Tillæg til Postloven, anmodes Postkontorerne om ved forestående Frimærkerevision kun at rekvirere det til Forbruget til Udgangen af næste Maaned svarende Kvantum Frigørelsesmidler”.

Og igen i OM. 62 af 21.12.1918:

„I Forbindelse med O.M. nr. 57/1918 meddeles det, at der vil blive indført følgende nye Frigørelsesmidler, nemlig

- 7 øre orangegul

- 30 øre portræt i mørk farve, omgiver af en grøn Ramme.

- 40 øre portræt i mørk Farve, omgivet af en violet Ramme.

Et kvantum af de nye Frigørelsesmidler vil inden d. 1. januar n.A. uden Rekvirition blive udsendt til Postkontorerne. Salg af disse Frigørelsesmidler vil (...) kunne finde sted, nar de er modtaget.

Når de herværende Oplag af 25, 35 og 50 øres Frimærker er udsendt, vil Frimærker af disse værdier blive fremstillet

med H.M. Kongens Portræt i mørk Farve, omgiver af en hbn. brun, gul og rødviolet Ramme. Disse Frimærker ma først sælges, naar de tilsvarende ældre er udsolgt“.

Arbejdet i H. H. Thieles bogtrykkeri med fremstilling og godkendelse af de nye trykplader

Hvis vi i første omgang ser nærmere på Post & Telegrafmuseets beholdning af helark samt af prøvetryk af hver frimærkeværdi, afspejlende arbejdet med godkendelsen af de enkelte nyudgivelser, og især på Katalog over den Generaldirektoratet for Post & Telegrafmuseet tilhørende Samling af danske postfrimærker samt Tegninger og Prøvetryk«, dateret 1. oktober 1932, kan vi nærmere belyse tilblivelseshistorien for de tofarvede Chr.X-frimærker.

Arbejdet starter med farveprøver af rammer og af midterstykker (eller medailloner). Det er uklart, hvilken dato arbejdet starter, men det er efter 8/7 og før 2/11 1918 . Prøvesamlingens karton nr. 299-300-301

og 302 leverer en række farveprøver med værdiangivelse 10 øre.

299. 7 stk. farveprøver til rammer til tofarvede mærker med tilsvarende prøver af midterstykker, Kong Christian X - billede. Værdiangivelse 10 øre - Vandmærkepapir, uperforeret.

300. 26 farveprøver til tofarvede frimærker. Værdiangivelse 10 øre - Vandmærkepapir, uperforeret.

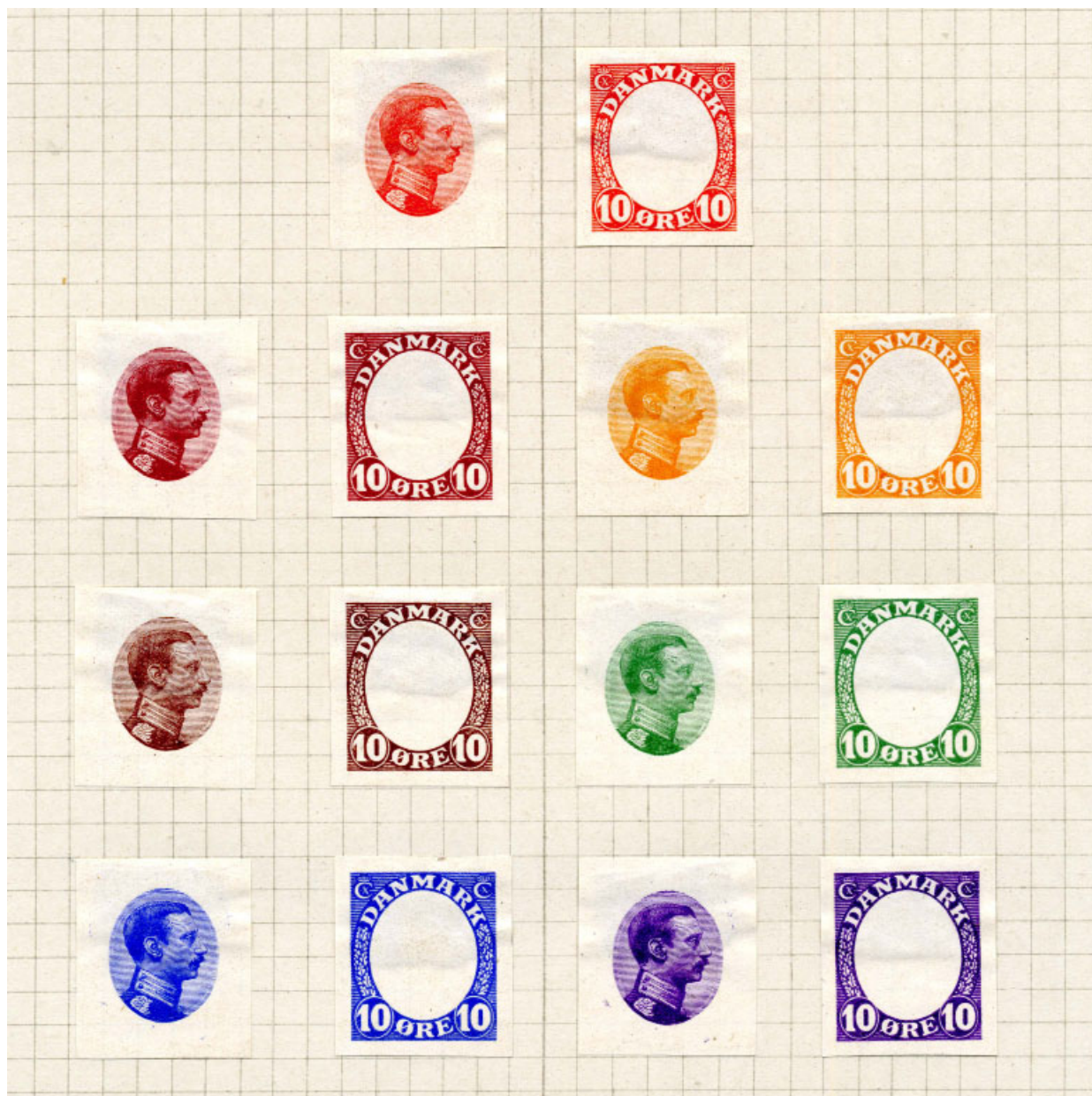
- 7 rammer i forskellige farver, midterstykke i stål-blå farve,

- 9 rammer i forskellige farver, midterstykke i brun farve,

- 10 rammer i forskellige farver, midterstykke i gul farve.

301. 25 farveprøver til tofarvede frimærker. Værdiangivelse 10 øre. Vandmærkepapir, uperforeret.

Prøvesamlingens karton P299 med farveprøver på rammer og medailloner. Bemærk at medaillonklicheerne ikke er færdige. Der er hvide streger i kanten for skraveringslinierne er forlængede

Provesamlingens karton P300 - farveprøver med medailloner i stålblå, brun og gul farve. Bemærk at beskrivelsen i kataloget ikke passer. Der er 25 farveprøver, ikke 26 som anført. Og prøverne er ikke uperforedede, men perforede. Der mangler 3 prøver, men de er taget fra som godkendte prøver til endelige frimærker

Prøvesamlingens karton nr. 301 - Medailloner i lilla, rød og rødbrun farve. Igen passe beskrivelsen i kataloget ikke. Der er ikke 25 prøver men 24 og der er fjernet 3 prøver til andet brug. Prøvemærkerne er perforerede ikke uperforerede som der står i kataloget

- 10 rammer i forskellige farver, midterstykke i lilla farve,
- 6 rammer i forskellige farver, midterstykke i rød farve
- 9 rammer i forskellige farver, midterstykke i rødbrun farve.

302. 28 farveprøver til tofarvede frimærker. Værdi-angivelse 10 øre. Vandmærkepapir, perforerede.

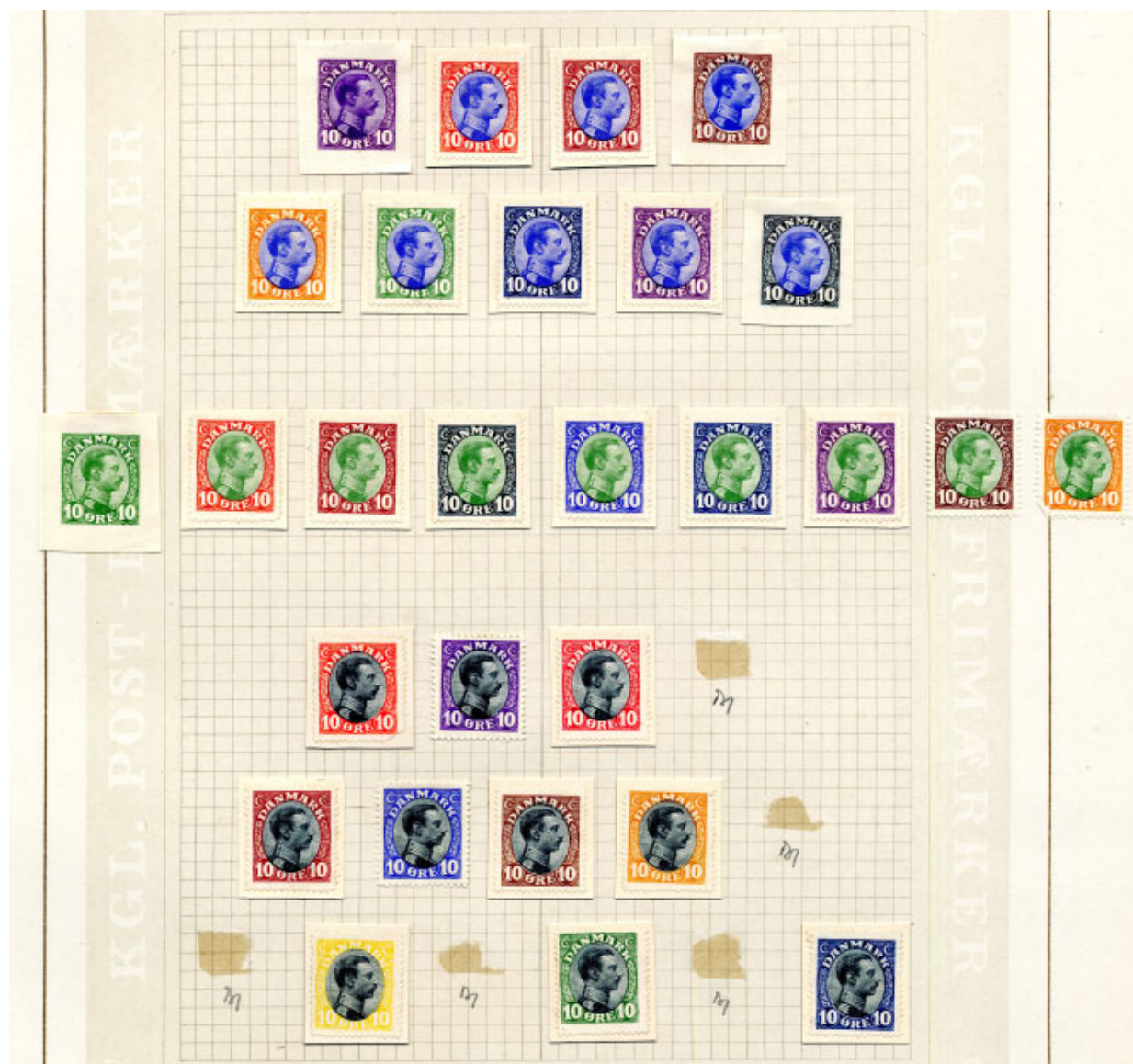
- 7 rammer i forskellige farver, midterstykke i blå farve,
- 6 rammer i forskellige farver, midterstykke i grøn farve,
- 15 rammer i forskellige farver, midterstykke i sort farve.

De endelige farveprøver til de enkelte værdier fremgår af følgende kartinnumre i prøvesamlingen.

- 307. Farveprøve til 27 øre (rød ramme, sort midterstykke),
- 310. Farveprøve til 30 øre (grøn ramme, sort m.)
- 313. Farveprøve til 40 øre (lilla ramme, sort m.)
- 317. Farveprøve til 50 øre (brunrød ramme, sort m.)

- 320. Farveprøve til 35 øre (gul ramme, gråsort m.)
- 336. Farveprøve til 70 øre (grøn m., brun ramme)
- 340. Farveprøve til 90 øre (rød m., brun ramme).

Modelsamlingens karton nr. 254: I farveprøve til 60 øre (brun ramme, blå midterstykke) + 1 aftryk af rammen til 60 øre i sort farve.

Prøvesamlingens karton P302 - farveprøver til de tofarvede frimærker med medaillonfarve i blå, grøn og sort farve. De nederste 3 rækker er ret tæt på de farvesammensætninger der vælges til sidst

Der mangler farveprøve til 25 øre.

Prøvesamlingens karton nr. 398 og 399 leverer farveprøver til 2 kr. tofarvet.

Kanon nr. 453 leverer farveprøver til 10 kr.

Der er ingen datering af disse farveprøver, men de må (for karton 299-302) ligge i tid før 1. prøvetryk af 50 øre (dateret 2/11-1918) af følgende grunde:

1) Man har måttet fremstille en ny medaillonkliche (den er større end 1913-udgaven), og det er denne nye kliche man har anvendt til farveprøverne.

2) Man har besluttet på grundlag af disse farveprøver at anvende den sorte farve til medaillonerne og de forskellige andre farver til rammerne.

Hvis vi ser på Modelsamlingens (M) og Prøvesamlingens (P) materiale (i Dansk Post- og Telegrafmuseum), kan vi belyse tilblivelseshistorien for de tofarvede Chr. X-frimærker på følgende måde:

50 øre

P317: Farveprøve

M248: Prøvetryk af rammen, farven godkendt 26/10-1918

P318: 1. prøvetryk, ikke godkendt 2/11-1918

P319: 2. prøvetryk, ikke godkendt 8/11-1918

M249: Prøveark, godkendt 12/11-1918 (114-0)

M250: 1 i 1918 trykt ark (116-S)

40 øre

P313: Farveprøve

P314: Prøvetryk af rammen, ikke godkendt 13/11-1918

Arbejdet med 40 øre afbrydes??

Ud fra de 4 plancher med farveprøver på tofarvede frimærker valgte man overstående til forskellige af værdierne. Bl.a. P307 - 27 øre, P317 50 øre, P310 30 øre, P320 35 øre og P313 40 øre. Farveprøven til 70 øre er fra 1920.

Foto af en af de overleverede medaillontrykklicheer fra Enigma. Dette er iøvrigt en type MM3. Museet har et komplet sæt på 100 enkeltklicheer

27 øre

- P307: Farveprøve
- P308: Prøvetryk af rammen, godkendt 16/11-1918
- M237: Prøvetryk af rammen, godkendt 16/11-1918
- P309: Prøveark, godkendt 21/11-1918
- M238: Prøveark, godkendt 21/11-1918 (116-S)
- M239: 1 i 1918 trykt ark (116-S)

Genoptagelse af arbejdet med

40 øre

- P315: Prøvetryk af rammen, ikke godkendt 2/12-1918
- M245: Prøvetryk af rammen, godkendt 3/12-1918
- P316: 1. prøvetryk, ikke godkendt 7/12-1918
- M246: Prøveark, godkendt (ingen dato) (116-S)
- M247: Ark trykt i 1918 (116-S)

30 øre

- P310: Farveprøve
- P311: Prøvetryk af rammen, ikke godkendt 2/12-1918
- M242: Prøvetryk af rammen, godkendt 3/12-1918
- P312: Prøvetryk, ikke godkendt 7/12-1918
- M243: Prøveark, godkendt 7/12-1918 (116-S)
- M244: Ark, trykt i 1918 (116-S)

Arbejdet i 1918 afsluttes med

35 øre

- P320: Farveprøve
- P321: Prøvetryk af rammen, ikke godkendt 13/12-1918
- M251: Prøvetryk af rammen, godkendt 16/12-1918
- P322: Prøveark, uden påtegning
- M252: Prøveark, godkendt 16/12-1918 (116-S)
- M253: Ark trykt i 1919 (116-S)

Arbejdet fortsættes med 60 øre efteråret 1919, 25 øre foråret 1920, 70 og 90 øre sommeren 1920.

Om medaillonmatricetyper og medaillontrykplader.

I "The Postage Stamps of Denmark 1851-1951", som i høj grad må betegnes som et autoritativt værk om danske frimærker, anfører J. Schmidt Andersen følgende om 1913-udgaven:

"Portrættet blev taget fra et fotografi af C. Sonne, mens rammerne blev tegnet af Gerhard Heilmann.

Modermatricerne blev graveret i Staatsdruckerei, Berlin, som producerede to for øreværdierne, som adskilte sig let i detaljer (!) og en tredje for kroneværdierne. Dattermatricerne for de individuelle værdier af den første udgave (1913) blev øjensynlig også fremstillet i Berlin, mens dattermatricerne af de senere nye værdier var udført af Chr. Danielsen i København (ud fra modermatricen graveret i 1913 i Staatsdruckerei i Berlin)". (s. 129).

Det skal bemærkes at disse detaljeforskelle i øre-udgaverne er os ubekendte, men det ville måske være en linje at følge i det videre arbejde.

Men Chr. Danielsen har altså været i arbejde og udført nye dattermatricer til de nye værdier, altså nye rammematricer. Men han er startet med at lave en ny medaillonkliche. Den er fremstillet ud fra den oprindelige fra 1913-udgaven: Skraveringslinierne er blevet forlænget, samtidig med at buen under kongen fremstår som en sort tyk streg. Det er tydeligt, hvis man ser nærmere på især de allerførste tryk af de tofarvede, at det er på denne måde, man har fremstillet de nye medaillonklicheer.

Om fremstillingsmetoden for medaillonklicheerne kan vi sige følgende:

De enkelte medaillonplader består af 100 løse klicheer. Post & Telegrafmuseet har en original trykplade bestående af løse klicheer af kobber loddet på bly anvendt i 1933 ved trykningen af de sidste tryk af 1 og 2 kr. tofarvet. Denne trykplade blev overdraget

MM	Plade 1.1	Plade 2.1	Plade 3.1	Suppl. pl. 1	Suppl. pl. 2	Suppl pl. 3
a	50	50	48	4	1	-
1A	10	10	9	-	-	1
1B	4	4	4	-	-	2
1C	5	7	3	1	-	-
2	5	4	5	-	1	-
3	5	3	5	-	-	1
4	5	4	7	-	-	-
5	1	3	2	-	-	-
6	5	4	6	-	-	-
7	5	5	5	-	1	-

Fordelingen af matricetyper i de 3 første medaillonplader, fremstillet i 1918. Derudover er der som reserveklicheer anvendt 1 kliche uden matricefejl i de 3 plader. Det må i øvrigt bemærkes, at matricefejlene 1A, 1B og 1C også er af typen a.

P&T som dets ejendom, da P&T ophævede kontrakten med H. H. Thieles trykkeri, og selv overtog produktionen af danske frimærker. I denne medaillontrykplade findes de samme matricefejl, som i de allerførste trykplader anvendt i 1918. At trykpladen består af løse enkeltklicheer, betyder også, at enkeltklicheer kan fjernes og erstattes af reserveklicheer. Dette har da også rent faktisk fundet sted, endda i betydeligt omfang lige fra de allerførste produktioner.

I november-december 191 blev der fremstillet 3 forskellige medaillontrykplader (plade 1, 2 og 3). Udgangspunktet er en modermatrice, måske to, der er blevet mangfoldiggjort i en matricetyveblok, der igen er fældet 16 gange, så der i alt er blevet fremstillet 32 enkelte klicheer. Grunden til, at vi taler om måske to modermatricer, er, at en af matricefejlene forekommer i ca. 50% af alle klicheer (type a).

Disse enkeltklicheer blev sammensat tilfældigt til 3 medaillontrykplader. De 20 reserveklicheer blev indsat i stedet for beskadigede klicheer i løbet af de 3 pladers anvendelsestid, november 1918 til september 1920.

Medaillontrykpladene 1 og 2 har været de hyppigst anvendte, i alt til trykningen af henholdsvis 160.300 ark og 182.000 ark, mens medaillontrykplade 3 har været anvendt som reserveplade til trykningen af i alt 33.500 ark.

Det ville ikke være urimeligt at antage, at enkeltklicheer fra medaillontrykplade 3, der jo ikke kan være særligt slidte, har været anvendt som reserveklicheer i de talrige udskiftninger, der er forekommet i plade 4 og 5. Men det har ikke været muligt for os at påvise det indtil nu. I vores undersøgelse af en stor mæng-

de helark har vi kunnet konstatere i alt 10 forskellige matricetyper i medaillonklicheerne.

De vil blive beskrevet nærmere i næste kapitel

Skemaet ovenfor viser hvor mange af de forskellige medaillonmatricefejl der findes i de enkelte plader.

Der er i alt benyttet 313 klicheer. I gennemsnit er der anvendt op til 16 stk. af hver medaillon -matricefejl. Undtaget er 1A, hvor der er anvendt 30 (= ca. 2X 16). Type 5 findes kun i 6 eksemplarer, men det kan skyldes, at den er svær at erkende. Med andre ord der er formentlig tale om en matriceblok på 20 klicheer (1A må da findes i to forskellige udgaver). Denne blok er fældet 16 gange for at få 3 plader a 100 klicheer plus 20 reserveklicheer.

Tak til Eva Wistoft Andersen, Enigma for tilladelse til at vise de forskellige prøvemærker fra Engimas samlinger.